

Н. Д. Коловоротна

Комуніальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ДО ПИТАННЯ ПРО АМБІВАЛЕНТНУ СУТНІСТЬ КОМУНІКАТИВНО ЗНАЧУЩОГО МОВЧАННЯ

Розглянуто питання про комунікативно значуще мовчання як важливий паралінгвальний засіб спілкування. Здійснено аналіз паремій і художніх текстів для обґрунтування амбівалентної цінності мовчання, його вербалізації та концептуалізації.

Ключові слова: комунікативно значуще мовчання, паремія, художній текст, амбівалентна цінність, вербалізація.

Рассмотрен вопрос о коммуникативно значимом молчании как важном паралингвальном средстве общения. Осуществлен анализ паремий и художественных текстов для обоснования амбивалентной ценности молчания, его вербализации и концептуализации.

Ключевые слова: коммуникативно значимое молчание, паремия, художественный текст, амбивалентная ценность, вербализация.

The article deals with communicative meaningful silence as an important paralingual means of communication. The analysis of literary texts and proverbs to justify ambivalent value of silence, its verbalization and conceptualization are carried out.

Key words: communication meaningful silence, proverbs, the artistic text, ambivalent value, verbalization.

Феномен мовчання віддавна привертав до себе увагу представників гуманітарної науки. Ця невербальна складова людського спілкування перебувала в полі зору передусім антропологів, філософів, психологів, психіатрів, соціологів, які акцентували увагу на вагомості невербальних засобів для вираження відповідної прагматичної інформації, емоцій, адже емоційність лежить на поверхні, а комунікативність невербальних компонентів має глибинний характер через їх дуалістичну природу, що виражається у процесі інтеракції як моделювання і сприйняття відповідної інформації [12, с. 18].

Мовчання як засіб невербальної комунікації посідає важливе місце в житті й спілкуванні кожної людини, оскільки має комунікативну значущість, тобто «здатність виступати в ролі, що зазвичай притаманна мовним знакам, а саме: формувати висловлення та передавати інформацію, що сприяє розвитку, просуванню й регулюванню комунікативного процесу» [12, с. 32]. Як вагому складову комунікативного процесу мовчання досліджувала низка вітчизняних (Т. Анохіна, Ф. Бацевич, Л. Безугла, Т. Осіпова, І. Рудик, А. Светлова та ін.) і зарубіжних (Н. Арутюнова, В. Богданов, С. Данилов, М. Дмитровська, Н. Корнилова, С. Крестинський, С. Мелікян та ін.) дослідників. Однак попри активну розробку цього питання в полі зору дослідників досі не була специфіка омовлення мовчання в українському художньому дискурсі, з'ясування й вербалізація його амбівалентності в українській лінгвокультурі.

Метою цієї розвідки є дослідження мовчання як амбівалентного феномена, характеристика засобів вираження оцінності як міжособистісного, так і соціального комунікативно значущого мовчання.

Учені зазначають, що найчастіше й найбільш точно оцінюються людиною ті засоби, які їй потрібні для досягнення практичних цілей. Застосування оцінних предикатів до того чи іншого фрагмента дійсності, на думку Г. Слишкіна, можна вважати показником існування в межах певної культури концепту, заснованого на цьому елементі дійсності [11, с. 12]. Стосовно комунікативно значущого мовчання зауважимо, що воно має амбівалентну оцінку як особистісну, так і соціальну. І це цілком закономірно, адже йому, як і будь-якому іншому культурно значущому концепту, властива неоднозначність в оцінюванні, на що вказує Т. Космеда: «Концепти виникають у процесі побудови висловлювання, подачі інформації про об'єкти і їх властивості, причому ці відомості можуть вміщувати інформацію як об'єктивну, так і суб'єктивну. Тому одні й ті самі явища, предмети, ознаки, дії тощо можуть оцінюватися позитивно чи негативно. Концепти, отже, підводять розмаїття явищ, які спостерігаються і уявляються, до чогось єдиного, підводячи їх під одну рубрику: вони дають змогу зберігати знання про світ і є будівельним матеріалом концептуальної системи, сприяючи обробці суб'єктивного досвіду шляхом підведення інформації під деякі вироблені суспільством категорії і класи» [5, с. 151].

Для адекватного лінгвістичного аналізу мовчання, осмислення його природи необхідний комплексний підхід. На амбівалентність мовчання звертає увагу Г. Почепцов, який підкреслює: «Парадокс мовчання (як, утім, і слів) полягає в тому, що мовчання здатне викликати протилежні ефекти, позитивний і негативний, у межах деякого спільного функціонального використання» [9, с. 45].

У свідомості української лінгвосоільноти мовчання здебільшого позитивно конотоване, що підтверджує аналіз фразеологічних одиниць і паремій. Як стверджує Н. Венжинович, аналіз образної основи ФО дає можливість не тільки простежити, а й розшифрувати етнокультурну інформацію: «Теоретичним підґрунтям такого підходу є погляд на фразеологічну одиницю як один зі способів реконструкції концептуальної картини світу взагалі та її етнічної конкретизації зокрема» [3, с. 122].

Фразеологізми на позначення мовчання засвідчують його амбівалентну сутність. Наприклад, позитивною є оцінка стриманої мовчазності, обачності в розмовах, нерозголошення таємниць: *держати язик за зубами (на зашморгу, на прив'язі, на припоні)*. Фразеологічні одиниці *проковтнути язика, язик приріс до піднебіння, язик стає руба, язик у петлю скрутило, брати язика на гаплик, присохнути на язичку, зав'язати рот, засупонити пащу (пельку, рота), держати язика на зашморгу*, навпаки, є негативно конотованими. На думку О. Селіванової, негативна оцінність цих фразеологізмів «зумовлена відношенням мовчання до його причин, переважно негативним емоційним станом людини (хвилюванням, злістю, роздратуванням), а також примусовим характером дії» [10, с. 45].

В омовленні й концептуалізації мовчання важливу роль відіграють паремії. Подібно до ФО паремії, як стійкі надслівні вербалізатори, здебільшого позитивно оцінюють мовчання: *порожня бочка гудить, а повна мовчить; Порожній посуд здаля дзвенить* (порівн. асоціацію голови з бочкою, посудом), *Хто мовчить, той двох навчить* та ін. Т. Космеда підкреслює, що «у мовній свідомості слов'ян «мовчання» асоціюється з добром, із позитивним» [6, с. 134]. Мовчання в пареміях виступає як важливий чинник успішної комунікації, що представлено у формі приписів, правил, керівництва до дії, напр.: *Іж борці із грибами, держи язик за зубами; Або розумне казати, або зовсім мовчати; Не до ладу сказати – краще змовчати; Мовчи, язичку, дістанеш паляничку; Хто мовчить, той лиха збудеться* [13, с. 226–236] та ін.

В українській етносвідомості мовчання сприймається як таке, що оберігає від неприємностей, що виражено в пареміях-заборонах говорити: *Менше говори –*

більше вчуси; Вкусися перше за язик, поки що скажеш; Вмієш казати, вмій і мовчати; Мовчи та дии, буде бариш; Держи язик на прив'язі; Мовчи та потакуй; Мовчи та свою біду товчи та ін. [13, с. 226–236].

Дослідники паремій звертають увагу на те, що мовчання не завжди оцінюють як позитив, це зумовлено комунікативним досвідом етносу; паремії виокремлюють типові комунікативні ситуації і встановлюють певні тенденції розвитку комунікації, що простежується в лінгвокультурах різних народів, порівн. грецьке *Мовчатимеш – зарують*, монгольське *Говоритимеш багато – вважатимуть балакуном*, мовчатимеш – вважатимуть гордівником, єврейське *коли мовчать люди, говорять каміння з українським Лихо говіркому, та не добре й мовчазному; Мовчання – признання вини* [13, с. 226–236]. Власне, вираз з уст адресанта «Мовчання – знак згоди» є, швидше, нагадуванням адресату про необхідність вербалізувати свої наміри-заперечення: «Мовчання виражає згоду особливого роду» [2, с. 426], коли людина погоджується внаслідок фізичної втоми, складного психічного стану тощо.

За спостереженням Т. Осіпової, паремії на позначення мовчання «окреслюють комунікативні стратегії і тактики в конкретній комунікативній ситуації» [8, с. 141], зокрема, *І дурний розумний, поки мовчить* (афг.), *Коли дурний говорить, розумний мовчить* (афг.), *Краща відповідь дурному – мовчанка* (афг.), *Хто мовчить, матиме найкращу пайку* (євр.), *Мовчи, не розкривай таємниці* (пол.), *Доки дурний слухає, доти він і мудрий; Де ворона бреше, там ластівка мовчить; Мудрий багато не говорить; Дурний балакає, розумний слухає* (латиськ.). Це саме простежується й в українських прислів'ях: *Ліпше мовчати, ніж сварку почати; Мовчанка гнів гасить; Не питаний – мовчи, не битий – не кричи; Слухай кожного, але не з кожним говори; Хто мовчить, той двох навчить* та ін.

У художньому дискурсі знаходимо безліч підтверджень амбівалентної сутності комунікативно значущого мовчання. Зокрема, мовчання може бути знаком самовідсторонення: «Чоловік **мовчки** прийняв правила моєї гри – і навіть не спромігся піддати їх сумнівам. Принаймні уголос» (М. Матіос). Воно може засвідчувати, що адресат не буде перешкоджати діям адресанта, але не хоче нести за них відповідальність [2, с. 426]. Таке мовчання-згода номінується *мовчазною згодою*: «*Ішов на роботи навіть непосильні, займав місце поряд з найвитривалішими, мовби хотів вивірити себе, упевнитись, чого він сам вартий... І все це з його, Івана Оскаровича, мовчазної згоди, що дорівнювалась велінню*» (О. Гончар).

Мовчання важливіше за спілкування, коли співрозмовнику треба виговоритись. Тоді воно сприймається як підтримка: «*З нею одною могла говорити одверто про своє нещастя. Домніка була мудра й хитра і **вміла нелиш «промовляти» як треба, але й мовчати***» (О. Кобилянська).

Мовчання може сприйматися як протистояння руйнівній силі слів: «*До ночі блукали Києвом. Приголомшені власним рішенням, схвильовані, розбурхані. **Майже не розмовляли**, ніби слова руйнували незбагненну гармонію почуттів, поглядів, легких рухів*» (Люко Дашвар). Підтвердження цьому знаходимо в Г. Почепцова, який зауважує: «В умовах духовної й іншої близькості людей, при їхній співпросторовості слова можуть бути непотрібними. Більше того, вони можуть зруйнувати чарівність спілкування через мовчання. Тут мовчання об'єднує» [9, с. 46]. Разом із тим воно може бути і показником дистанції між комунікантами: «*Скільки їхали – мовчали, хоч Стасикові так і кортіло запитати тещу, чи сказала вона Ліді про гроші*» (Люко Дашвар) або й інструментом роз'єднання: «*Мовчанка, як відточене лезо меча, лягла між нами. Нас відокремив холод криці*» (В. Домонтович).

За допомогою мовчання комуніканти можуть дійти згоди в якомусь питанні (мовчазний договір): «Про Ліду не говорили. Наче уклали **мовчазний договір**: не згадувати, не розпитувати, не лаяти» (Люко Дашвар) або ж, навпаки, можуть виражати протистояння (мовчазний конфлікт): «Тепер, крім жвавого морячка, дорога якому лежала аж до кінцевої пристані й навіть ще далі, з старих пасажирів zostалися на пароплаві тітки, що супроводили картоплю, та лисий дядько, який тримався відсторонено, бо після тої сутички за обідом з приводу своїх проєктувань досі перебувавав із степовичками **в мовчазному конфлікті**» (О. Гончар).

Міжособистісне мовчання має аксіологічний характер, оскільки засвідчує схвалення / несхвалення, зацікавленість / байдужість, провину, страх, зникло́внина тощо.

Н. Арутюнова зауважує, що в контексті діалогу й міжособистісного спілкування мовчання найбільше асоціюється з не-відповіддю, неповідомленням інформації зацікавленій особі, невисловленням думки у зв'язку з побоюваннями або для уникнення небажаних наслідків [1, с. 110]. Очевидно, підтвердженням цьому є діалог, де батько не підтримує нарікань матері стосовно поведінки сина, побоюючись розпалити ще більший конфлікт у родині:

«– ... Михайло працює коло нас, мов чорний віл, не має супокою, аби все в ладі утримати, зривається від рання до вечора, а сей тратить свої дні і свої молоді сили там, для поганця. Вам би побити його з раз, Івоне!

Івоніка мовчав, і німе зітхання зняло йому грудь. Він се знав. Він знав багато дечого іншого, чого вона не знала. ... **Але мовчав.** Сава ж був його дитина!» (О. Кобилянська). Таке мовчання адресата сприймається як реактивна репліка, що має на меті уникнення експліцитно вираженої негативної реакції, імпліцитно реалізуючи її мовчанням, тому що відверта відповідь може образити, розчарувати співрозмовника. Очевидно, в такому разі можемо говорити про конфлікто-превентивне мовчання, що реалізує стратегію ввічливості.

Причиною не-відповіді може бути й ігнорування питання у зв'язку з його незначущістю на тлі зосередження адресата на чомусь більш важливому:

«– Мені як... Малих розігнати, чи хай собі терлюються?»

Іветта не відповіла. Напружено примружила очі. **Що тут?**» (Люко Дашвар).

Спільне мовчання може засвідчувати загальний настрій учасників спілкування, передавати їх однаковий душевний стан: «Приголомшені несподіваною пригодою, вони сиділи на землі за метр одне від одного. **Мовчали**» (Люко Дашвар).

Мовчання одного з комунікантив може вказувати на його емоційний стан, переважно пригнічений або розгублений: «Він глянув на Діденка, ждучи заперечень, але той **мовчки** горбився під накатом землянки, тріщав цигаркою. – **Що ж ти мовчиш?**...

Засуджений мовчав, понурившись» (О. Гончар).

Коли мовчить зазвичай говірка людина, це наштовхує на думки щодо незвичайності її поведінки, певної девіантності, що викликає підозру: «Ліда сиділа на кухні біля круглого стола, спостерігала за няньчиною метушиною і ніяк не могла позбавитись відчуття, що **Ангеліна веде себе не так, як завжди. Мовчить. А зазвичай рота не заткнеш**» (Люко Дашвар).

Як амбівалентне за своєю суттю, мовчання може означати, наприклад, пору й протест, порівн.: «– Іуда, – процідив рудий вирлоокій «бебех», схоже, що вихрест, але першим повернувся і став навколішки. ... **Те саме зробили й інші – мовчки, з якоюсь викличною покорою**» (В. Шкляр); «**Маруся і оком повести не**

встигла – підскочив, на диван повалив, одяг з неї здирає. **Вона губи стисла, мовчить, тільки очі горять. ... Мовчить Маруся.** За одержину хапається, назад на себе тягне, та де їй з Льошкою у силі змагатися» (Люко Дашвар).

Близьким до міжособистісного комунікативно значущого мовчання є світське мовчання – мовчання в товаристві, неучасть у бесіді, обміні думками, спільній розмові, співі [2, с. 427]. Цей тип мовчання теж має різні причини, зокрема, небажання підтримувати розмову через відмінність інтересів присутніх, відсутність між ними духовної близькості: «**За мить пісня об'єднала всіх ... Природа не обдарувала Степана співучою здібністю його народу, і він знову чужий був серед цієї громади. Він почував безглуздість свого становища тут, де він був мовчазним йолопом, що за весь вечір тільки раз розтулив рота, та й то не вдало**» (В. Підмогильний). Воно може бути мовчазним докором, що спричиняється до зникнення товариства: «**З його [лісника] появою на мить усі відчули себе ніяково, наче він застав їх на місці якогось злочину. Його теж стали припрохувати до юшки, але він, як німий, не відгукнувся. Постояв, подивився на багаття... і мовчки закрокував далі через Писанчин поруб, де всюди, тут і там, темніли в надвечір'ї колоди неліквідних верб.**

– Нудний чоловік, – промовив після мовчанки вслід лісникові шофер Самарський» (О. Гончар).

Причиною світського мовчання може бути пригнічений стан, збайдужіння, незацікавленість у предметі розмови тощо: «**Ще вони [голови] гомоніли після цього про горох, міркували з сміхом, чи можна з гороху спекти українську паляницю, заохочували до цих жартів і Кресафта, але він мовчав, чманів похмуро, думки його були все про те, як обіцяв людям на зборах у присутності Другого і як йому було повірено тоді**» (О. Гончар).

У локальному соціумі (селі, на виробництві) таке мовчання часто негативно конотоване, оскільки замкнутість людини сприймають як нещирість, інакомислення: «**Орися ... рокитнянська тепер, та тільки до розмов не цікава, знай мовчить, як той бундюк, а рокитнянці ж – вони інші, у них завжди зайве слово на язичі. “Е, ні, – думають. – Чужа дівка! Як була нетутешньою, такою і лишилася”**» (Люко Дашвар). Однак його причиною може бути, навпаки, вихованість, чемність одного зі співрозмовників: «– **Справді, – озвався Завірюха, котрий досі чемно мовчав. – Ми гаємо час**» (В. Шкляр).

Як видається, заслуговує на увагу ще один аспект світського мовчання, а саме мовчання юрби стосовно окремої особи-комуніканта. М. Метерлінк писав: «Ми складно переносимо самотнє мовчання; але мовчання кількох, мовчання багатьох і особливо мовчання натовпу – такий непосильний тягар, що навіть найсильніші душі жахаються від його непояснюваної тяжкості» (цит. за: [9, с. 45]). Таке мовчання може відбуватися при протистоянні, позначеному зростанням напруження: «**І мамка – до Раїси... І стали – одна поперед одною. А шанівці – в стороні. Мовчать, як поніміли. Навіть Тамарка за свого сина слова не вставить**» (Люко Дашвар).

Переривання вербального спілкування між людьми в певній групі відбувається при появі когось важливого, і мовчання в такому разі засвідчує зацікавленість прибулою персоною, повагою до неї тощо:

«– **Здрастуйте, товариші!**

– **Здрастуйте!**

Застиг у настороженості буфетник, поклавши м'ясисті руки на прилавок, зацікавлено примовкли лісоруби; ...стихли й голоси дівчат, які ще хвилину тому щебетали й сміялися біля своїх мисок» (О. Гончар).

Мовчання товариства може бути виразником загальної тривоги, це зловісне мовчання, що вказує на трагедію: *«Схаменулася [Ганя], коли вулицею забігали люди..., а потім побачила біля хвіртки купку рокитнянців – товчуться, між собою перемовляються, у бік Ганиних вікон зиркають та підштовхують одне одного до хвіртки.*

Упало серце. Вийшла надвір. Рокитнянці замовкли.

– Ганю! – заплакала Нечаїха. – Юрко втопився...» (Люко Дашвар).

На відміну від комунікативно значущого міжособистісного мовчання, соціальне мовчання, що означає не власне мовчання, а невисловлення своєї громадянської позиції стосовно захисту своїх прав чи прав і гідності інших ути-скуваних громадян, по суті, співвідноситься з невиконанням громадського обов'язку [1, с. 112].

Мовчання про негативні явища в суспільстві, як доводить С. Крестинський, означає ствердження їх відсутності, що не відповідає дійсності, і, по суті, є дезінформацією, тобто брехнею. Дослідник указує на те, що *«...треба розрізнити мовчання у вузькому розумінні як елемент приватного діалогу, і широкому – як певного роду позиція, наміреність якої визначається політичною стратегією. У цьому розумінні таке мовчання також виконує стратегічну функцію – не дати розголосу певним фактам»* [7, с. 42]. Очевидно, про таке мовчання говорить М. Жулинський, описуючи ситуацію в українських інтелігентських колах у 30-х роках ХХ ст.: *«Важко сьогодні сказати, чи вірили письменники в те, що творилося на судовому процесі над керівниками і членами СВУ весною 1930 року, але якщо й не вірили, то мовчали. ... Одні вірили в існування контрреволюційних підпільних організацій, інші робили вигляд, що вірили, плекаючи надію, що їх цей хрест обмине»* (М. Жулинський).

Н. Арутюнова зазначає, що таке мовчання негативно конотоване: *«У рамках сильної етики, що засновує свої вимоги не на заборонах, а на виконанні позитивних дій, мовчання дорівнює негативній акції: брехні, зраді тощо»* [1, с. 112]: *«Передсмертно лаявся Косинка. Божеволів у тюрмі Куліш. Курбас ліг у ту промерзлу землю! Мовчимо. Пнемося у багнет. Як мовчанням душу уяремлю, то який же в біса я поет?!»* (Л. Костенко). Однак з позиції слабкої етики соціальне мовчання засуджується менш суворо, ніж явно негативна дія (*мовчав, але не видавав, не цькував* тощо). Сильна ж етика оцінює не утримання від негативної дії, а ухилення від дії позитивної, що позначається не дієсловом *говорити*, а запереченням мовчання *не мовчати*: *«Треба не мовчати!»*, *«Письменник не мовчав про наслідки Чорнобильської трагедії»*. Н. Арутюнова влучно помітила: *«Форма «не мовчав», незважаючи на те, що мовчати не має валентності на адресата, імплікує «бути почутим», тоді як «говорив», незважаючи на наявність адресатної валентності, замикає дію сферою мовця, порівн.: Я не мовчав і Я говорив. Перше вказує на дію, що мала ефект, друге – на мовлення, що зависло в повітрі»* [1, с. 112].

Однак важко не погодитись із В. Щукіним у тому, що й таке мовчання має право на існування, оскільки соціальне мовчання пов'язане із психологією мас: *«Трапляється, що особистість ототожнює себе з колективним Цілим – з усім людством, але також і з нацією, народом, племенем, партією, співтовариством уболівальників футбольної команди тощо. Мовчання тут треба розуміти метафорично, як добровільну відмову від словесного вираження особистої позиції й заміну її позицією однорідного Ми. ... Мислячій, інтелектуально зорієнтованій особистості складно втриматись від критики такої поведінки, але було б великою помилкою недооцінити її право на існування, поставитись до нього з погордою. На превеликий жаль, доводиться визнати його в жодному разі не виправдання, але неминучість – надто в багатьох випадках життя й моментах історії.*

Розмірковування Великого Інквізитора про психологію мас, творчо розвинуті Еріхом Фромом і Ортегою-і-Гассетом, ніскільки не втратили своєї актуальності» [14, с. 36].

У соціальній комунікації мовчання не означає відсутності мовлення як такого, а співвідноситься з відсутністю вираження соціального протесту в будь-якій формі: «*А братія мовчить собі, витріщивши очі*» (Т. Шевченко); «*Од молдованина до фіна на всіх язиках все мовчить, Бо благоденствує*» (Т. Шевченко); «*Я знав, що життя тепер наскудне, але все-таки думав, що воно тече й змінюється, і раптом побачив, що ні – це суцільне болото без провітку й звуку, я побачив довкола себе німих смердів, які не отримують зарплатні й мовчки, як хуба, ходять на роботу, ... і ось вони, ці забиті, затуркані смерди, з останніх сил раділи, що немає війни і відкривали роти тільки для того, щоб проклинати тих, хто здобував їм цю нікчемну суку-волю*» (В. Шкляр).

Суспільне мовчання публічної людини сприймається також як ознака творчої кризи чи паузи, спричиненої соціальними умовами, що використовується для акумулювання нових творчих сил і в такому разі стає очевидним зміна руху мовчання за шкалою оцінювання від негативної до позитивної. Наприклад, О. Пахльовська так пише про мовчання Л. Костенко: «А за часів режиму пострадянського поет сам пішов у мовчання, сказавши: *«Гряде неоцинізм. Я в ньому не існую»*. Але мовчання поета – це завжди побудова нових смислів. А надто коли йдеться про поета, який завжди живе і працює ВСУПЕРЕЧ: обставинам, зовнішнім імперативам, модам, трендам, ідеологіям. У відповідь на громохку добу, на диктат зовнішнього, на апогей фальші, на цинічний «бал-маскарад» політики – тиша і свобода суверенного самозаглибленого Слова» (О. Пахльовська). Мовчання в схематизованому й автоматизованому суспільстві – це чи не єдиний спосіб виявити свою ідентичність. «Той, хто мовчить, іноді може дати зрозуміти більше, ніж той, хто безперервно говорить, може мати глибший погляд на дійсність» [4, с. 32], тобто мовчання постає формою висловлювання, що хоче бути почутим, це мовчання на тлі чекання слова.

Отже, комунікативно значуще міжособистісне мовчання характеризується як амбівалентний феномен, що може мати як позитивну, так і негативну конотацію. Переважно позитивно мовчання характеризується в пареміях, більше негативної конотації в оцінці мовчання вербалізують фразеологічні одиниці. Художній дискурс унаочнює всю широку панораму значень мовчання в комунікативному акті і, відповідно, увесь спектр оцінок. Соціальне мовчання омовлюється як негативне, оскільки розглядається як зрада, брехня. Однак позитивно конотованим є мовчання творчої людини, що є ознакою акумуляції творчих сил, намаганням зберегти свою самобутність.

Як видається, в подальшому перспективним буде дослідження репрезентації концепту «мовчання» в поетичному й прозовому дискурсі.

Бібліографічні посилання

1. Арутюнова Н. Д. Молчание: Контексты употребления / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка : Язык речевых действий. – М., 1994. – С. 106–117.
2. Арутюнова Н. Д. Феномен молчания / Н. Д. Арутюнова // Язык о языке : сб. ст. / под общ. ред. Н. Д. Арутюновой. – М. : Изд-во «Языки русской культуры», 2000. – С. 417–436.
3. Венжинович Н. Концептуальна й семантична репрезентація стійких словосполучень в українській мові / Н. Венжинович // Укр. мова. – 2008. – № 1. – С. 117–124.
4. Гірняк М. Слово і мовчання: самоусвідомлення через іншого (в інтелектуальній прозі В. Домонтовича) / М. Гірняк // Слово і час. – 2004. – № 11. – С. 28–36.

5. **Космеда Т.** Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики / Т. А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
6. **Космеда Т. А.** Прагматика мовчання крізь аксиологічну призму (сфера судочинства) / Т. А. Космеда // Уч. зап. Тавричеськ. нац. ун-та ім. В. И. Вернадського. Научный журнал. Сер. Филология. – Том. 18 (57). – № 1. – Симферополь, 2005. – С. 134–137.
7. **Крестинский С. В.** Интерпретация актов молчания в дискурсе // Язык, дискурс и личность : межвуз. сб. науч. тр. / редкол. : И. П. Сусов и др. – Тверь : ТГУ, 1990. – С. 38–45.
8. **Осіпова Т. Ф.** Невербальна комунікація в пареміях: прагматика мовчання / Т. Ф. Осіпова // Studia ukrainica posnania. Zeszyt 1 [Redakcja Tetiana Kosmeda]. – Poznan', 2013. – С. 138–142.
9. **Почепцов Г. Г.** Молчание как речевой акт или how to do things with out words / Г. Г. Почепцов // Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза. – Вып. 252. – 1985. – С. 43–52.
10. **Селиванова Е. А.** Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
11. **Слышкин Г. Г.** От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с.
12. **Солощук Л. В.** Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі : монографія / Л. В. Солощук. – Х. : Константа, 2006. – 300 с.
13. **Українські прислів'я та приказки** / упор. С. В. Мишанича та М. М. Пазяка. – К. : Дніпро, 1984. – 390 с.
14. **Щукин В. Г.** О диалоге и его альтернативах. Вариации на тему М. М. Бахтина / В. Г. Щукин // Вопросы философии. – 2006. – № 7. – С. 32–44.

Надійшла до редколегії 19.02.13